

God jul och gott nytt år – åter 2020!

Vi går mot slutet av det här decenniet och ett, förhoppningsvis, glatt tjugotal väntar. I det här numret av Gjallarhornet vill vi lyfta fram att det finns stipendier att söka för eventuella resor nästa år. Vi vill också särskilt lyfta fram att vår trogne gjallarhornsskribent, Nils Ringstedt, har blivit tilldelad en av årets Monteliusmedaljer. Medaljerna delades ut av Svenska Fornminnesföreningen under högtidliga former i Riddarhusets stora sal den 29 november. Stort grattis önskar vi från Samfundet!

Nils Ringstedt tar emot sin Monteliusmedalj i Riddarhuset.

Med detta önskar vi och Samfundets styrelse en riktigt god jul och ett gott nytt år!

Anna Tornberg

anna.tornberg@ark.lu.se

Per Nilsson

per.nilsson@ostergotlandsmuseum.se

PARADISRESOR

Svenska Arkeologiska Samfundet inbjuder till resa till södra Frankrike

14-21 sept. 2020 med fil. dr Niklas Hillbom

Fil. dr Niklas Hillbom är klassisk arkeolog som intresserat sig mycket för forntidens kulturkontakter runt Medelhavet. Han har tidigare gjort många uppskattade resor för bl a Svenska Arkeologiska Samfundet till Syrien, Jordanien, Kreta, Cypern, Klassiska Grekland och Sicilien. Han har även ordnat resor till södra Frankrike, bl a åt Institutionen för arkeologi och antikens historia i Lund.

Resan inleds med statyer och grottmålningar från äldre stenåldern och avslutas med grekiska lämningar och föremål i Marseille. Däremellan är fokus helt på den romerska arkeologin och hur den romerska kulturen spreds upp över södra Frankrike. Från Narbo Martius, den första huvudstaden i den äldsta provinsen, följer vi Via Domitia norrut och reser således samma väg som de kulturella influenserna gjorde för 2000 år sen. Under en vecka med ett pärlband av spektakulära lämningar och tematiska nedslag följer vi dessa tidiga trådar som är så viktiga för att förstå ursprunget till det medeltida Frankrike och i förlängningen den västeuropeiska kulturen.

Dag 1. måndag 14/9 Utresa till Bordeaux-Les Eyzies-l'Abri de Cap Blanc

Morgonflyg med Air France från Arlanda, Kastrup och Landvetter via Paris till Bordeaux. Bussresa till Les Eyzies. Lunch en route. Efter ankomst till Les Eyzies besöker vi Musée National de Préhistoire med föremål från trakten. Sedan åker vi några kilometer till grottan/ överhänget l'Abri de Cap Blanc och beundrar de fantastiska skulpturerna av hästar, bisonoxar och olika hjorddjur. Vi bor en natt på ett pittoreskt litet hotell i området. Välkomstmiddag på hotellets trivsamma restaurang.

Dag 2. tisdag 15/9 Les Eyzies-Pech Merle-Carcassonne- Narbonne

Utcheckning från hotellet. Vi far några mil till den intressanta grottan Pech Merle, som är en av Frankrikes få grottor med förhistoriska målningar som är öppna för allmänheten. Här finns fantasieggande naturtrogna bilder av ullhårig mammut, fläckiga och enfärgade hästar, renar och bockar och ett 29.000 år gammalt handavtryck. Efter besöket åker vi mot sydost till Carcassonne. På andra sidan om floden Aude, som flyter genom staden, ligger det sagolika la Cité uppe på en kulle. Den är en av de bäst bevarade medeltida städerna i Europa med grevepalats och dubbla stadsmurar. Efter ankomst i staden äter vi lunch och därefter tar vi en promenad i la Cité, där vi möter en genuin 1200-talsmiljö. Vi diskuterar katarerna och tittar bortom restaureringar och spårar de

äldsta, romerska grunderna i staden. Därefter åker vi till den trevliga staden Narbonne där vi tar in på vårt hotell.

Dag 3. onsdag 16/9 Narbonne-Enserune-Ambrussum-Arles

Förmiddagen ägnar vi åt provinshuvudstaden Narbo Martius (Narbonne), där Caesars veteraner från den 10:e legionen fick slå sig ner efter erövringen av Gallien. Vi ser den vackra katedralen och får höra spännande historier om visigoter, morer, Pippin den lille och medeltiden. Vi går ner i de underjordiska romerska lagertunnlarna (Horreum) och tittar på en bevarad bit av den romerska riksvägen Via Domitia. Efter lunch fortsätter vi färden till oppidum d'Enserune vid Canal du Midi. Det är ruinerna av en befäst gallisk stad med milsvid utsikt över Languedoc-slätten. Vi gör en rundvandring i ruinområdet. Därefter följer vi den romerska vägsträckningen längs Medelhavet och ser utgrävningarna vid Ambrussum. Vi passerar en ståtlig romersk bro och en vägstation. Sista etappen på vår resa denna dag är Arles, bl a förknippad med Vincent van Gogh. Här tar vi in på vårt hotell där vi ska stanna i fyra nätter.

Dag 4. torsdag 17/9 Arles

I vackra Arles vandrar vi runt och visualiserar antikens Arelate som grundades av Julius Caesar. Vi njuter av en amfiteater i världsklass och undersöker den jättelika romerska kryptoportiken som gömmer sig under den medeltida staden. Konstantin använde Arles som sin residensstad under tidigt 300-tal och vi besöker de imponerande ruinerna av kejsarens välbevarade badhus. Egen tid på eftermiddagen.

Dag 5. fredag 18/9 Arles-Barbegal-Glanum-Saint Remy-Orange-Arles

Vi gör en utflykt till Barbegal med sin akvedukt som ligger bit utanför Arles. Längs slutningen finns ruinerna av ett av de största industrikomplexen från antiken i form av 16 sammanlänkade vattenmøllor/kvarnar. Man har uppskattat att de malde över 4 ton mjöl per dag som födde de ca 30.000 invånarna i Arelate (Arles). Färden går vidare till Glanum, som är en vackert belägen utgrävningsplats uppe bland de gröna kullarna med en hel romersk stadskärna framgrävd. Julii-mausoleet och triumfbågen är extremt välbevarade höjdpunkter. Tid för lunch i det närbelägna Saint Remy. På eftermiddagen utflykt till Arausio (Orange) med den världsarvlistade teatern med 10.000 platser, som är ett av de mest välbevarade antika monument i världen. Även den treportade triumfbågen från kejsar Tiberius tid med sina reliefer av besegrade kelter tillhör toppskiktet bland vackra lämningar. Återfärd till Arles.

Dag 6. lördag 19/9 Arles-Pont du Gard-Nimes-Arles

Dagens busstur tar oss först till ett av Frankrikes mest besökta turistmål och världens vackraste akvedukt Pont-du-Gard. Vi studerar byggnadsverket från alla vinklar, lyssnar på föredrag om akvedukter och förundras över romersk ingenjörskonst. Där finns ett intressant museum som bl a visar hur akvedukten byggdes. Vidare färd mot Nemausus (Nimes). Vi besöker det nyöppnade magnifika Musée de la Romanité där vi guidas runt bland mängder av föremål, statyer och mosaiker. Tid för lunch i staden. Den jättelika, välbevarade amfiteatern,

där blodiga gladiatorspel och djurhetsningar förekom, ligger precis utanför museet. Vi beundrar det korintiska templet Maison Carrée, det bäst bevarade templet från romersk tid, helgat åt kejsarkulten innan vi far tillbaka till vårt hotell.

Dag 7. söndag 20/9 Arles-Marseille-Val Joanis-Marseille

Vi checkar ut från hotellet i Arles och åker några mil ner till kusten till den än i våra dagar mycket viktiga och mångkulturella hamnstaden Marseille, som är Frankrikes näst största stad, där vi ska bo sista natten. De grekiska grundarna benämnde staden Massalia. Vi besöker det mycket intressanta stadsmuseet Musée d'Histoire och får höra berättelser om den grekiska kolonin. Lunchpaus vid närbelägna Quai du Port. På eftermiddagen åker vi norrut till orten Pertuis och den typiska provencalska vingården Val Joanis, där vi äter en god gemensam avskedsmiddag med vinprovning av traktens utsökta vin. Incheckning på vårt hotell i Marseille.

Dag 8. måndag 21/9 Hemresa

Flyg vid lunchtid från Marseille till Arlanda via Paris med Air France, till Kastrup och Landvetter via Amsterdam med Air France och KLM.

RESEFAKTA

Resan innebär en hel del promenader så resenärerna bör kunna förflytta sig utan svårigheter.

Resans pris från Arlanda och Landvetter: 17.850:- inkl. flygskatter

Resans pris från Kastrup: 17.600:-

Anmälningsavgift: 2.000:- (dras av vid slutbetalning 5 aug. 2020).

Enkelrumspris (i mån av tillgång): 3.600:-

Avbeställningsskydd kan tecknas genom ERV www.erv.se tel 0770 456 900 och betalas inom två dagar efter att anmälningsavgiften betalats. Kontrollera att ni har reseförsäkring!

Paradisresors bankgiro: 5169 - 6672

I resans pris ingår: Flyg med AF/KLM ToR från Arlanda, Kastrup och Landvetter till Bordeaux och hem från Marseilles, del i dubbelrum med frukost i centralt belägna trestjärniga hotell, välkomstmiddag och avskedsmåltid med vinprovning på vingård, transporter och utflykter i turistbuss enligt program, inträdesavgifter, city tax, eu-moms, fil.dr Niklas Hillboms ciceronskap och ev. lokalguider. Vi har hörsnäckor.

Anmälan/förfrågan till Paradisresor 08-718 07 13 eller info@paradisresor.se alt. lämna en intresseanmälan på www.paradisresor.se

org. nr 96 96 00-58 50. SRF:s (Svenska Resebyråföreningens) villkor för paketresor gäller. Lagstadgad resegaranti är ställd till Kammarkollegiet. www.kammarkollegiet.se

Vi har F-skattebevis.

Pont-du-Gard och triumfbågen i Arausio är två av resans mål.

Utlysning av medel från Rosa Tengborgs stipendiefond 2020

Svenska arkeologiska samfundet utdelar medel från Rosa Tengborgs fond till yngre svenska arkeologer, som vill delta i undersökningar utomlands eller som där vill bedriva arkeologiska studier. Medel kan också delas ut till yngre utländska arkeologer, som vill delta i undersökningar och bedriva studier i Sverige. Företrädesvis utdelas stipendier till forskare som inte uppnått 35 års ålder.

Totalt utdelas denna gång 30 700 kr. Detta är något mer än vanligt pga. att hela summan inte delades ut förra gången.

- Behörig att söka stipendium är den som arbetar inom Samfundets intresseområde och innehar minst 90 hp i arkeologi eller angränsande ämne (för utländsk sökande motsvarande kompetens).
- Ansökningstiden utgår den **1 februari 2020**. Beslut om stipendier tas av Svenska Arkeologiska Samfundets styrelse och mottagare meddelas efter Samfundets årsmöte.
- Ansökan skall innehålla CV, resplan och kostnadsberäkning samt uppgift om den sökandes forskningsinriktning och resans syfte.
- Resan skall anträdas senast 6 månader efter stipendiets utdelande.
- Kortfattad reseberättelse skall tillställas Samfundets styrelse senast 2 månader efter resans slut. Denna kommer att publiceras i Gjallarhornet.

På senare år har stipendier utdelats för resor till utgrävningar i Finland och Grekland samt för konferensresor till Bangkok och Tallinn och för möte i Köln.

Välkommen med din ansökan!

Vänligen,
Svenska Arkeologiska Samfundets styrelse
genom Åsa Berggren, stipendiesekreterare

Ansökan skickas till:

Epost:

asa.berggren@ark.lu.se

Postadress:

Åsa Berggren
Inst. för arkeologi och antikens historia
Box 192
221 00 Lund

Arkeologiforum 12 oktober i Stockholm

Populär Arkeologi arrangerade Arkeologiforum på hotell Hilton vid Slussen i samarbete med Riksbankens jubileumsfond. Det var en heldag om senaste arkeologiforskningen och med mycket intressanta föredrag som kort sammanfattas här.

Kenneth Svensson, chefsarkeolog vid Arkeologikonsult och ledare av Slussengrävningarna, berättade spännande vad som påträffats vid utgrävningen som började 2013 och skall pågå till 2023. Grävningen är den hittills största i Stockholm. En ny medeltida stadsdel har kommit fram vid undersökningarna och sträcker sig ned till mycket tidigt 1300-tal, där Stockholms äldsta stengator påträffats. För att börja ”uppifrån” visade det sig att Gustav Vasa låtit fylla på marken vid Slussen med ett par meter grus. Under detta lager kom det fram trähusbebyggelse från 1500-talet – handelsgårdar med en överraskande materiell standard! Här fanns dryckesbägare från Nederländerna, kakel från kakelugnar, glaserade golvplattor, fönsterglas av hög kvalitet samt ett bokbeslag med texten Ave M. Från förra hälften av 1500-talet upptäcktes två tranbodar och från 1400-talet lämningar av varumagasin, murad spis, keramik och försvarsanläggning. Från 1300-talslämningar kan nämnas en gårdsmiljö (gårdsplan, magasin mm). Murade hus har haft tegeltak från 1350 och framåt. Det är tidigare än vad som hittills är känt. Dryckeskrus av tyskt stengods hör till fynden liksom skärvor av en venetiansk bägare – oerhört ovanligt fynd! Vidare fanns skärvor av en troligen persisk skål och ett handfat av koppar vilket påvisar högre standard – att tvätta händerna före måltiden. Välbevarat lädermaterial finns från 1300-talets andra hälft. Från 1200-talet kom rester av en fiskdamm med stenfundament fram.

Kenneth Svensson föreläser om arkeologi vid Slussen i Stockholm.

Ingela Bergman, chef för Silvermuseet i Arjeplog, redogjorde för nya kunskaper om befolkningen vid norra Norrlandskusten före den svenske kungens, kyrkans och adelns förvärv av mark och rika laxfischen. Det har funnits kunskapsluckor om tiden före 1500 e. Kr. som nu börjar fyllas ut. Nu vet forskarna mer och har funnit att det mycket tidigt, kanske redan från 700-talet före Kristus förekom så kallad rörlig, tillfällig och småskalig odling på flera platser i kustområdet men även på vissa ställen i inlandet. Odling har skett i genuint samiska miljöer. Mer permanent odling börjar ske kring 1100- 1200-talet i kustområdet. Fisket var också oerhört viktigt för befolkningen, särskilt laxfisket. Stora rektangulära kokgropar dyker upp från ungefär 500 e. Kr. Handel skedde mellan kustområde och inland genom de så kallade birkarlarna, vilket fynd visar. Birkarlar var förtroendevalda handelsmän som fungerade som mellanhänder mellan kusten och inlandets befolkning.

Hur mycket kan dna-analyserna lära oss? Det var titeln på ett samtal mellan *Anders Götherström*, professor i molekylär arkeologi och *Anna Källén*, forskare i kritiska kulturarvsstudier, båda vid Stockholms universitet. *Henrik Höijer* ställde mycket kunnigt frågor till forskarna. Att dna-analyser ger en mängd intressanta data och svar som kan lösa arkeologiska gåtor och tidigare olösta problem i förhistorien stod klart vid samtalet. För en lyssnare som inte är orienterad i den moderna dna-tekniken (som artikelskrivaren – och jag var nog inte ensam i den mycket stora publiken) hade det dock varit lämpligt att innan samtalet ha en kort introduktion om dna-analysens användning inom arkeologin. Då hade frågor och svar varit lättare att ta till sig.

Ludvig Papmehl-Dufay, arkeolog vid Linnéuniversitetet, berättade engagerat om utgrävningarna i *Sandby borg* på Öland och upptäckten av den massaker som en gång ägde rum under folkvandringstid. Tre år har grävningar pågått. Sandby borg har konstaterats ha 53 hus, lika många som Eketorps borg. Vid en provgrävning påträffades en praktfull fibula. Vid fortsatt utgrävning visade sig den ligga i hörnet av ett av husen. Och vid fortsatt grävning kom skelett efter skelett fram! Svärdsbygg i huvudet har i flera fall konstaterats på de ben av det 30-tal människor som hittills påträffats. De är i åldrar från spädbarn till 50 plus. 14 är könsbestämda och endast en är kvinna. Åtta visar spår av icke läkt yttre våld. Det märkliga är att sedan massakern ägt rum har inget gjorts för att begrava de som dött – och det är säkert många för bara en liten del av borgen har grävts. Varför har de inte begravts? Kan området efter massakern på 400-talet ha belagts med tabu?

Arkeologen och författaren *Jonathan Lindström* höll ett trevligt och engagerat anförande om *”Den arga arkeologin”*. Tvisteämnen i arkeologin är gudinnekult, solkult och västgötsk fornhistoria. Jonathans tv-serie om vikingarna kritiserades från Västergötland för att *”vara sponsrad av Birka turistcenter”* och vara för Mälardalsorienterad. En riksdagsman ansåg, berättade Jonathan, att SVT spred *”politiskt korrekta lögnar”* i *Vikingarnas tid*. Allt kom inte utifrån menade riksdagsmannen och ansåg att Lindström borde syssla med andra tidsepoker eller inte alls vara arkeolog! Också TV-serien om *De första svenskarna* fick kritik – bland annat av tidningen *Nya Tider* som inte gillade att de första svenskarna kan ha varit mörkhyade men med blå ögon! Jonathan hade många synpunkter på teorier inom arkeoastronomin. Här går man många gånger till överdrift, menade Jonathan, och kritiserade särskilt tankarna om att solkult rådde under bronsåldern – tankar som bland annat uppkommit genom hållristningar av så kallade *”solstatyer”* på ett litet område i Bohuslän. Enligt Jonathan kan dock sådana ristningar föreställa något som liknar senare, modernare tiders kalenderstavar som också i en ände på staven har en rund avslutning – precis som på en *”solstaty”*.

Jonathan ledde därefter en diskussion på temat *Krigare eller slav?* Deltagare var osteologen *Anna Kjellström* och arkeologen *Torun Zachrisson*, båda vid Stockholms universitet. Temat rörde kvinnornas roll på vikingatiden enligt senaste forskning. Kvinnor fanns i alla samhällsgrupper – som slavar i hemmet, i handel och kanske som krigare. Diskussionen baserade sig på upptäckten att det är en kvinna som är begravd i den mycket rika

kammargraven B 581¹ på Birka – en grav som har ett fint läge nära Garnisonen. Graven är en vapengrav och först ansågs det vara en man av hög rang som begravts i kammargraven (se artikel i Populär Arkeologi nr 5 2019). Anna Kjellström har med dna- analys bekräftat vad hon flera år tidigare kommit fram till – nämligen att det är en kvinna som begravts med den manliga krigarutrustningen och två hästar. Kritik mot att det rör sig om en kvinnlig krigare har förts fram – en tanke är att det är en ”ställföreträdare” för en man som lagts i graven. Många anser att det väl inte kan ha funnits en krigande kvinna men faktum är, framhöll Torun, att exempel finns i historien på kvinnliga befälhavare i England.

Det avslutande och spännande föredraget *Blå arkeologi* hölls av *Björn Nilsson*, forskare i arkeologi vid Lunds universitet. Åhörarna fick med fina bilder se vad som påträffats på djupt vatten i Hanöbukten – rester av jägarboplatser från 11000 – 8000 f. Kr., tallstammar och tallstubbar. De arkeologiska lämningarna har bevarats bättre i vatten än på land. Stenålderns organiska material som trä, ben och horn kan därför påträffas vid marinarkeologiska undersökningar. Stora delar av södra Östersjön var ovan vatten under istiden och där fanns boplatser som alltså nu upptäcks vid dykningar utanför Haväng i Skåne. Benflisor, fyrstickor, hasselnötter, långa hasselkäppar från fiskeanordningar och en polerad älghornshacka mm har grävts fram.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@gmail.com

¹ I den socioekonomiska utvärdering av kammargravarna på Birka som jag gjorde 1997 var B 581 nr 9 i rang ordning bland de 20 högst rangordnade kammargravarna. Faktum är att högst rangordnad var grav B 854 – en synnerligen rik kvinnograv (Se rapporten *The Birka Chamber Graves. Economic and social aspects. An analysis based on quantitative methods*. SAR Stockholm Archaeological Reports Nr. 32. 1997.) Rangordningen bygger på olika metoder, gravvärden mm.

Väggskäl - arkeologin före och efter #utgrävningpågår

En konferens arrangerad av Svenska Arkeologiska Samfundet i samarbete med Institutionen för kulturvetenskaper, Linnéuniversitetet.

Datum: 2-4 april 2020
Plats: Linnéuniversitetet i Växjö

Keynote-talare: Robin Nelson, Santa Clara University, USA.
Sara Perry, Museum of London Archaeology, UK.

Anmäl er på vagskal2019@gmail.com senast 28 februari.

Call for paper finns på <http://arkeologiskasamfundet.se/events.html>

RIKSBANKENS
JUBILEUMSFOND
STIFTELSEN FÖR HUMANISTISK OCH
SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FORSKNING

Linnéuniversitetet
Kalmar Växjö

Svenska Arkeologiska Samfundet

RIKSBANKENS
JUBILEUMSFOND

STIFTELSEN FÖR HUMANISTISK OCH SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FORSKNING

Vägskäl – arkeologin före och efter #utgrävningpågår

En konferens arrangerad av Svenska Arkeologiska Samfundet i samarbete med Institutionen för kulturvetenskaper, Linnéuniversitetet och finansierad av Riksbankens jubileumsfond.

Datum: 2-4 april 2020

Plats: Linnéuniversitet i Växjö

Hösten 2017 öppnade #metoo-rörelsen många ögon för kvinnors situation i utbildning och arbetsliv där sexuella trakasserier varit vanligare än många trott. Vittnesmål om allt från systematisk underordning till sexuella övergrepp chockade många. Totalt lanserades 65 branschspecifika upprop, där arkeologin representerades genom #utgrävningpågår och #akademikeruppropet där missförhållanden uppmärksammandes både inom uppdragsarkeologin och universitetsvärlden. Efter de många vittnesmålen har flera organisationer och institutioner inom arkeologin visat en vilja till förändring och tagit flera steg för att motarbeta dessa missförhållanden. Vi vill med denna konferens belysa de strukturella faktorer som ligger bakom problemen, både genom att klargöra utvecklingen över tid och genom att studera dagens situation. För att göra dessa strukturer synliga behövs analyser av generella drag snarare än fokus på enskilda vittnesmål. Vi vill framför allt fokusera diskussionen på de formella och informella maktordningar i utbildning och arbetsliv, vilka gett upphov till en kultur präglad av manlig hegemoni och kvinnlig underordning. Det är således nödvändigt med en noggrann belysning av förhållanden inom vårt fält, t.ex. gällande lönestrukturer och praxis vid medelstillsättning och tjänstetillsättningar. Vi behöver även göra utblickar till andra discipliner, andra arbetsmarknader och även andra länder. Genom att på dessa sätt synliggöra strukturerna blir vägarna till att åtgärda problemen tydligare. För att komma tillrätta med problemen och stärka det förebyggande arbetet mot sexism och sexuella trakasserier krävs både tydliga policydokument och handlingsplaner, men också en förändrad praxis. Vi vill med

denna diskussion anta utmaningen från #utgrävningpågår och gå vidare i diskussionen och formulera en vision för en mer jämställd arkeologi i framtiden.

Svenska Arkeologiska Samfundet är en branschorganisation som grundades 1947. Vi har idag ca 600 medlemmar. Samfundets syfte är att stärka samverkan mellan olika grenar inom svensk arkeologi samt iakttaga branschens intressen. Styrelsen består av ledamöter från universiteten, uppdragsarkeologin, museerna, Riksantikvarieämbetet och byggbranschen.

Läs uppropet och vittnesmålen på arkeologiskasamfundet.se.

Vi inviger konferensen på Teleborgs slott i Växjö på eftermiddagen den 2 april.

Keynote-talare är Prof. Robin Nelson, Santa Clara University, USA och Sara Perry, University of York, Storbritannien.

Föreläsningen följs av en middag till självkostnadspris. De efterföljande två dagarna hålls på Linnéuniversitetet i Växjö.

Call for Paper

Vi välkomnar nu paper till konferensens fyra sessioner. Vänligen skicka in ett abstract om max 300 ord till vagskal2019@gmail.com. Deadline för abstracts är **1 februari 2020**

1. **Från 1800-talet till #utgrävningpågår – arkeologihistoriska aspekter på kön, makt och kunskapsproduktion**
2. **Verktygslåda för förändring – teoretiska perspektiv på kön, makt och vetenskap**
3. **Sexism och könsmaktsordning i dagens arkeologi – universitetet, myndigheterna, museerna och uppdragsarkeologin**
4. **Hur går vi vidare? Framtidsvisioner för en jämställd arkeologi**

Anmälan

Anmälan till konferensen görs på vagskal2019@gmail.com. Konferensen är kostnadsfri, men anmälan är bindande. Utebliven närvaro debiteras med 500 kr. Ange också om du vill anmäla dig till konferensmiddagen på Teleborgs slott den 2 april. Middagen kostar 400 kr, exkl. dryck. Anmäl er senast **28 februari 2020**.

Välkommen till Vägskäl!

**Svenska Arkeologiska Samfundet och Linnéuniversitetet genom
Ingrid Berg, Sophie Bergerbrant, Åsa Berggren, Fredrik Ekengren och Liv
Nilsson Stutz**

Svenska Fornminnesföreningen fyllde 150 år 29 november 2019

Under sommaren 1869 föreslogs på det första *Skandinaviska konstnärsmötet* i Göteborg att bilda en *”svensk förening för efterforskande, bevarande och offentliggörande af forntidsminnesmärken”*. Under ledning av konstnären Nils Månsson Mandelgren sammanträdde i november 1869 konstprofessorerna Mårten Eskil Winge och August Malmström (båda kända för fornnordiska motiv) och dessutom konstnärerna Johan Zacharias Blackstadius, friherre Olof Hermelin och Johan Edvard Ericsson.

Tre icke konstnärer medverkade i mötet nämligen fil. dr. August Sohlman, skandinavist och redaktör för Aftonbladet, fil. dr. Gunnar Hyltén-Cavallius, tidigare bland annat chef för Kungliga Teatern och grundläggare av den *”svenska folkminnesforskningen”* samt lantmätaren/ingenjören P. E. Bergstrand. Den 29 november beslöts att föreningen skulle få namnet *Svenska Fornminnesföreningen*! Formellt beslut fattades 28 februari 1870 men föreningen räknar sin tillkomst från 29 november 1869².

Svenska Fornminnesföreningens högtidssammankomst för att fira 150-årsjubileet ägde rum i Riddarhusets stora sal med alla vapensköldarna på väggarna. Det var en magnifik miljö att fira ett jubileum i. Drygt ett hundratal deltog i jubileet.

Fornminnesföreningens ordförande *Pia Bengtsson Melin* hälsade alla välkomna och erinrade om att 150 år förflutit sedan föreningen tillkom. Mycket har hänt sedan dess, framhöll hon, och erinrade om Oscar Montelius betydelse för föreningen. Han blev föreningens sekreterare 1874-1908 och intog då ordförandeposten till sin död 1921. I över 47 år satte Montelius sin prägel på föreningen med vetenskapliga artiklar och föredrag. Han höll inte mindre än 75 föredrag och visningar. Till Montelius minne tillkom Monteliusmedaljen 1947 *”att utdelas för framstående insatser på föreningens intresseområden, främst arkeologisk forskning, men även den yttre kulturminnesvården och museiväsendet”*. Ordförande slutade sitt anförande med förhoppningen att föreningen måtte verka i ytterligare 150 år!

Efter inledningsanförandet sjöng sånggruppen *A Capella Holmiensis* medeltida sånger från 1100-1500-talet. De fyra sångarna var iklädda medeltida dräkter som gjorde a capella sången mycket tidsenlig!

Därefter utdelades *Monteliusmedaljen* till fil. dr. Nils Ringstedt, professor emeritus Jarl Nordblad, docent Ann Catherine Bonnier och medaljkonstnär Annie Winblad Jakubowski. Medaljerna delades ut av ordförande Pia Bengtsson Melin.

Riksantikvarien Lars Amréus delade sedan ut *Hildebrandspriset* till docent Magnus Källström. Detta pris utdelas för *”förtjänstfulla publikationer eller vetenskapliga insatser (inom) nordisk arkeologi och medeltidsforskning inklusive urkundsutgivning samt numismatik”*.

² Föreningens historia har på uppdrag av föreningen skildrats av Nils Ringstedt i *Svenska Fornminnesföreningen. Historik, fonder och stiftelser. Monteliusmedaljen. Övrig verksamhet. En skrift med anledning av föreningens förestående 150-årsjubileum (1869-2019)*. Stockholm 2017. Instant book.

Jag återger mycket kortfattat några utdrag ur Fornminnesföreningens styrelses motiveringar för medaljer och pris. Motiveringarna kommer i sin helhet jämte de föredrag medaljörer och pristagare höll att publiceras 2020 i en skrift som Svenska Fornminnesföreningen skall ge ut. Skriften kommer att bättre än denna sammanfattande artikel redovisa motiveringar och föredrag.

Motivering för Nils Ringstedt: *"Fil. Dr. Nils Ringstedt är en av Sveriges flitigaste kulturhistoriska författare. Inom områdena arkeologi och hembygdsforskning har han förutom böcker publicerat ca 450 artiklar och bokanmälningar..... Genom åren har han genom mångfaldiga insatser stött Svenska Fornminnesföreningens verksamhet.....Nils Ringstedt är en förnämlig kommunikatör inom arkeologi och angränsande ämnen, och ett av hans kännetecken är att han ständigt visar sig i viktiga arkeologiska sammanhang med en penna i handen, med vars hjälp han skriver krönikor och notiser för olika fora. Det är med stor glädje och erkännelse för hans insatser på föreningens intresseområden vi tilldelar honom Svenska Fornminnesföreningens Oscar Montelius-medalj år 2019".*

Motivering för Jarl Nordbladh: *"Professor emeritus Jarl Nordbladh har under en lång och förtjänstfull karriär visat en enastående kombination av djup, bredd och originalitet i sin forskning och övriga verksamhet. Grunden för hans studier är ofta hållristningar och hållbilder, både ur ett tolkande perspektiv och i praktisk dokumentation där han starkt bidragit till metodutvecklingen.....Svenska Fornminnesföreningens styrelse finner i Jarl Nordbladh en genuint vittor och analytisk person med en egen röst, som haft en lång arkeologisk karriär med stor bredd, och som fortsatt varit mycket aktiv efter pensionen. Det är oss en glädje att få tilldela honom Svenska Fornminnesföreningens Oscar Montelius-medalj år 2019".*

Motivering för Ann Catherine Bonnier: *"De medeltida kyrkornas byggnadshistoria från kristnandet och framåt har länge varit konsthistorikern docent Ann Catherine Bonniers forskningsområde....Ann Catherine Bonnier har under hela sin akademiska forskargärning arbetat i en tvärvetenskaplig anda där traditionell konsthistorisk praktik har förenats med arkeologi.....Med sina stora kunskaper om byggnadsarkeologi och sin breda forskargärning inom de konsthistoriska, kulturminnesvårdande och medeltidsarkeologiska fälten är Ann Catherine Bonnier en mycket värdig mottagare av Svenska Fornminnesföreningens medalj till Oscar Montelius minne".*

Motivering för Annie Winblad Jakubowski: *"Med stor lyhördhet och konstnärlig integritet formger Annie Winblad Jakubowski hyllningar och hågkomster över livsgärningar, historiska händelser och prestationer.....Under sitt konstnärskap har hon formgivit bl.a. mynt och medaljer, gravstenar och utsmyckningar för hela begravningsplatser.....Genom sin utformning av Svenska Fornminnesföreningens logotyp och Mandelgrens-medalj har hon bidragit till att föra föreningens arbete vidare med stil och värdighet utifrån en helgjuten konstnärlig vision och en grundläggande förståelse för föreningens syfte och verksamhet. Det är med stor glädje vi tilldelar henne Svenska Fornminnesföreningens Oscar Montelius-medalj år 2019".*

Motivering för Magnus Källström: *"Till 2019 års Hildebrandspristagare har runologen docent Magnus Källström utsetts för sitt föredömliga vetenskapliga arbete.....Att förmedla kunskapen om runskrift för en bredare publik ligger Magnus Källström varmt om hjärtat och han hörs ofta i radio och citeras i dagspress, ofta i samband med nyfynd av exempelvis runstenar..... Kombinationen av vetenskaplig ackuratess och stor förmedlingsglädje gör Magnus Källström till en värdig mottagare av det pris som bär namn efter riksantikvarierna Bror Emil och Hans Hildebrand, den senare grundare av själva Runverket. Vi är mycket glada att få uppmärksamma Magnus Källströms gärning genom att tilldela honom Hildebrandspriset år 2019".*

Efter medalj- och prisutdelning hölls föredrag av medaljörer och pristagare. Här nämns endast vad föredragen handlade om.

Nils Ringstedt talade om *"Svenska Fornminnesföreningens bildande och de första åren"*. Ann-Catherine Bonniers föredrag avsåg *"Varför är kyrkan rund? Om medeltidskyrkorna i Bromma, Solna och Munsö"*. Efter kaffepausen berättade Jarl Nordblad om *"Hedvig Elisabeth Charlotta: en drottning på upptäcktsfärd i slott, arkiv och gravkammare"*. Annie Winblad Jakubowskis föredrag hade titeln *"Att skildra ett ansikte – i huvudet på en mynt- och medaljformgivare"*. Slutligen talade Magnus Källström om *"Hans Hildebrand och det svenska runverket"*.

Återigen fick vi höra medeltida sånger av *A Capella Holmiensis*, vars framförande både i början och nu i slutet av högtidligheten mycket uppskattades av åhörarna.

Föreningens 150-årsfirande avslutades med mingel med förfriskningar i den vackra *Lantmarskalksalen* med många oljemålningar av Sveriges lantmarskalkar!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@gmail.com

Digitalisering av bildstenar

Arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet har fått 15 miljoner kronor från Vetenskapsrådet för att digitalisera bildstenarna på Gotland. Projektet började i mars 2019. Projektledare är Sigmund Oehrl. I projektet ingår professor Anders Andrén, vidare Laila Kitzler Åhlfeldt (RAÄ), Per Widerström och Mike Ferguson (båda i Gotlands Museum). Fyra tyska PhD studenter har knutits till projektet men är inte finansierade av det. En konferens om digitaliseringsmetoder och digitaliseringsprojekt i arkeologin har hållits i Visby. Projektet kommer att genomföras under fem år. Följande sammanfattning bygger på projektplan och utförlig artikel i Gotlands Tidningar 21 september 2019.

Sune Lindqvist publicerade 1941 – 1942 standardverket *"Gotlands Bildsteine"*. Andra publikationer har utkommit sedan dess, bland annat den populärt skrivna *"Bildstenar"* av Erik Nylén och Jan Peder Lamm (1978, 1987, 2003). Oehrl har nyligen publicerat ett nytt standardverk *"Die Bildsteine Gotlands – Probleme und Neue Wege ihrer Dokumentation, Lesung und Deutung"* i två band. Det första är på 418 sidor text, det andra på 348 sidor med mer än 1000 färgbilder. I boken presenteras drygt 50 bildstenar.

Oehrl har under det arbetet gjort flera fynd. Bland annat att vissa bilder inte föreställer det forskare tidigare antagit. Vidare förefaller ett starkt inflytande ha skett från kristna myter flera hundra år innan Gotland fick sina första kristna kyrkor.

Syftet med det nya projektet är att få till stånd en *digital version* av alla de kända 570 bildstenarna. Tanken är att omtolka bilder där det är nödvändigt. Gamla rön och teorier kommer att sättas i fråga. Nya metoder för digital dokumentation kommer att tillämpas såsom 3D i syfte att pröva nya sätt att presentera bildstenarna. Den digitala versionen kommer att vara tillgänglig online, interaktiv och på svenska och engelska.

Projektet består av fyra delar:

1. Digitalisering sker av alla stenar.
2. All information om stenar i arkiven samlas.
3. En digital online version skapas.
4. Forskning om ikonografi, influenser osv. sker.

Oehrl anser att en digital version av de gotländska bildstenarna för alltid kommer att förändra grunden för bildstensforskning. Alla bildstenar kommer för första gången vara fritt tillgängliga för forskning. Eftersom stenarna idag är utsatta för väder och vind (de som fortfarande befinner sig i naturen) kommer den digitala versionen att bevara bilderna på dessa intressanta forntidsmonument.

I projektet kommer alltså digitala data och arkivmaterial samlas för varje sten. Vidare skall ytterligare undersökningar göras om den geologiska bakgrunden till stenarna. Jämförelser skall ske av bildstenarnas bilder med skandinaviska och nordeuropeiska liknande bilder i metallarbete. Den digitala utgåvan av stenarna kommer att ha sin bas i Gotlands Museum, Visby. I projektet skall arrangeras två workshops samt en internationell kongress. Olika experter och organisationer skall engageras och en referensgrupp bildas.

Det är naturligtvis önskvärt att också den breda allmänheten fortlöpande informeras om de fynd som sannolikt kommer att ske när bildstenarnas hemligheter avslöjas digitalt! Och varför inte rapportera då och då i Gjallarhornet om vad som kommer fram?

(Tack till Sigmund Oehrl för all information som underlag till denna notis!)

Inscanning av bildsten pågår.

Nils Ringstedt

nils.ringstedt@gmail.com

Vikingatida vardag

Arkeologisektionen i Stockholms läns hembygdsförbund arrangerade tillsammans med Stockholms läns museum ett mycket intressant seminarium om *vikingatida vardag - hemma* den 16 november. Arkeologisektionens ordförande Gunilla Hammarsjö välkomnade en fullsatt hörsal på Statens historiska museer.

Sofia Prata, Uppsala universitet, behandlade hälsofrågorna under rubriken *In på bara benet. Vad skeletten säger om vikingarnas hälsa*. I skelett kan osteologer finna spår av vad människorna en gång råkat ut för i fråga om bland annat slitage, infektionssjukdomar och orsaker till varför människan dog. Genom en osteologisk analys kan den biologiska åldern fastställas ungefär vilket inte behöver vara den kronologiska. Könet kan ofta avgöras av morfologiska skillnader mellan män och kvinnor. Kulturella och biologiska faktorer kan också påverka skelettet. Barnskelett är mycket sköra och därför syns ofta inte barn i det osteologiska materialet.

Bristsjukdomar och undernäring lämnar spår liksom infektioner och tillväxtrubbningar, parasiter, blodförlust mm. Ledförändringar av olika slag kan urskiljas – t.ex. artros, utväxter på ben och vad tuberkulos kan åstadkomma för deformationer i skelettets ryggrad. Beninflammationer kan urskiljas liksom vad som hänt på grund av reumatiska inflammatoriska ledsjukdomar, vad som är resultat av inflammation i känen och av olika sorters trauma. Den osteologiska analysen kommer den dåtida människan in på livet!

Jens Heimdahl, Statens historiska museer, berättade om *Spår av vikingatida örtbruk i medicin, mat och dryck*. Arkeologiska undersökningar visar alltmer att ett mångfacetterat bruk av örter förekom redan under vikingatiden. Allt tydligare visar undersökningarna att trädgårdsbruk förekom i form smala bäddar i småskalig odling nära bostaden. Under vikingatiden fanns järnskodda spadar vilket gjorde det möjligt att vända jorden.

Kanske ett drygt 70-tal olika växter användes i den vikingatida kulturen. Växter förekom också i begravningsmanhang. På det stora Åby-gravfältet påträffades en kvinna begravd under stora stenar. Kvinnan låg på en bädd av örter bestående av gulmåra, smörblommor och svärdsilja. Det var medvetet valda växter. Såväl under vendel- som vikingatid var det inte ovanligt att de döda lades på blomsterbäddar. För ölbrygd användes humle och pors. Längs västkusten användes mest pors. I Mälardalen föredrog man humle. Också älggräs ("ölgräs") var vanligt för ölbrygd. Även enbär kan kopplas till ölbryggning i Svealand. Odon och kråkbär användes på grund av färgämnen för att göra rött "nattvardsvin" eftersom riktigt vin var dyrt och en exklusiv importvara. Skvattram och odon var farliga att göra drycker av – var det av dessa bär som vikingarna fick "bärsärkarraseri"? I varje fall tycks inte flugsvampen ha använts i detta syfte. I borgen Fyrkat begravdes en man med 300 bolmörtsfrön i en pung. Varför? Användes bolmört som drog vid siande? Örten hjärtstilla odlades ofta. Den har påträffats i magen på en kvinna som dött i samband med förlossning. Kanske örten har getts henne som smärtlindring.

Sven Isaksson, Stockholms Universitet, talade om *Hushållning och matkultur under vikingatiden*. Åhörarna fick en ingående redogörelse för hur olika laborativa tekniker och

resultat från kemiska analyser av kulturlager och matrester i kokkärl kan visa vad människorna åt under vikingatiden. Det var en tid av förrådshushållning. Maten torkades, röktes, syrades, jästes, gravades och saltades för att bli hållbar. Produkter från jordbruk och boskapsskötsel var centrala men också resurser från utmark, sjö och hav användes. I vendeltida hus lagades maten medan under vikingatiden fristående kokhus kunde finnas.

Arkeologiska undersökningar visar också spår av vad människorna åt och drack. Gravgåvor i båtgravar består inte bara av vapen utan också grytor, skärddingar, keramikkrärl, bronsfat, köttkrokar mm. Gravarna antyder att man åt mycket kött medan undersökningar av boplatser snarare pekar på att maten var mer vegetabilisk. Kan det vara så att de dödas gravgåvor skulle visa att de åt fint kött – ett sätt att hedra? Runtexter visar vikten av god hushållning. Det finns även smickrande omdömen om härskare som att *Kungen är frikostigast på mat, han är rikast, han är full av ynnest*.

Amica Sundström, Statens historiska museer, berättade om *Textilier i vikingatida hemmet*. Hon visade vackra tyger som antydde vad som bars under vikingatiden. Textilier var viktiga både för att manifestera status och för att skapa bekvämlighet och trivsel. Även om få tygbitar finns kvar visar dock bevarade textilredskap vad som tillverkades. Ull var den dominerande fibern fram till 1800-talet.

Det finns idag ca 1500 registrerade vävtyngder. De visar att vertikala vävstolar användes, alltså varptyngda vävstolar. Av bevarade textilfragment framgår att tuskaft var den enklaste och starkaste väven. Vidare tillverkades tyger i kypert varvid diamantkypert gav det finaste tyget. Vackra inredningstextilier i form av bonader finns fortfarande kvar t.ex. Överhogdalsbonaden.

Utgrävningar i Birkas hamn har visat annorlunda tygkvaliteter än de som återfinns i gravar. I vikingatida dräkt och med vackra spännbucklor och pärlhalsband talade *Moa Råhlander, Stockholms Universitet*, om *Pärlor, artificiella ädelstenar, amuletter eller krimskrams*. Pärlor var vardagsföremål och användes dagligen vilket förslitningen av pärlor visar. Pärlor påträffas på de flesta vikingatida gravfälten. De är till 95 % framställda av glasmassa. Den infördes söderifrån till Skandinavien där pärlor tillverkades på gården.

I Mälardalen tillverkades pärlor på Helgö. I Rom var glas vardagsmaterial som förekom i hela riket. Återvinningen av glas var välorganiserad. När Rom föll kollapsade handeln med pärlor. På Gotland har påträffats en mycket stor ugn där glasklumpar påvisar smältning av krossat glas till glasmassa samt tillverkning av pärlor. Pärlor med koncentriska cirklar skulle vara ett skydd mot *"det onda ögat"*. Pärlor visar sig ofta vara de äldsta föremålen i en grav. De återanvändes alltså och till och med reparerades vilket en pärla omgiven av silverband visar. Kanske pärlan haft en livslängd på ca 700 år! Figurer i form av hängsmycken har markerade halsband av pärlor. På Gotlands Ihregravfält har framgrävts 2 intilliggande gravar med nästan exakt lika pärlsammansättning för de begravda kvinnorna.

Florent Audy, Statens historiska museer, talade om *Mellan mynt och prydnad. Användningen av mynt som hänge under vikingatiden*. Mynt var vanliga på vikingatiden. Många mynthängen har påträffats. De kunde tillverkas enkelt av ägaren till mynthänget. Audy redovisade fynd i olika gravar på Birka och på andra platser. De flesta mynten kom från

England och Tyskland. Så småningom präglades mynt i Hedeby och Lund. Mynt förseddes med en upphängningsanordning. Då kunde det hängas på ett halsband eller liknande. Troligen bars mynthängen huvudsakligen av kvinnor. Efter användning som mynthänge kunde mynt återgå till sin ekonomiska funktion.

Det finns en stor variation bland påträffade hängsmycken. Vissa är mycket enkla medan det också finns vackra, dyrbara hängsmycken med mycket guld. Vissa mynthängen visar att myntet ibland orienterades fel (upp och ned) i förhållande till hänganordningen. Hängen var personliga identitetsmarkörer!

De intressanta föredragen bör ställas samman i en rapport så som tidigare seminarier från Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektion!

Nils Ringstedt

nils.ringstedt@gmail.com

Vikingafenomenet – ett 50-miljoners projekt vid Uppsala universitet

Alla läsare av Gjallarhornet kanske inte känner till detta utomordentligt intressanta projekt som leds av professor Neil Price. År 2016 startade projektet utifrån ett anslag på 50 miljoner kronor från *Vetenskapsrådet* – ett rådsprofessorsprogram. Forskare från såväl Uppsala universitet som Statens historiska museum ingår, bland annat John Ljungkvist och Charlotte Hedenstierna-Jonsson. Ett internationellt forskarteam är även knutet till Vikingafenomenet.

Detta projekt är en fantastisk möjlighet för att forska närmare om vad som ligger till grund för de komplicerade processer som ledde fram till vikingatiden. Projektet är det absolut största inom svensk arkeologi!

Vad vill projektet uppnå? Denna notis skall kort sammanfatta några problemområden som ingår i projektet. Projektet vill söka finna orsaker till varför vikingarna startade sina plundringar, hur kom det sig att de agerade som de gjorde, vad var det för samhälle som formade vikingarna och varför inledde de våldsamheter just under 700-talet?

Faktum är att det nyligen påträffade fyndet av två exklusiva båtgravar i estniska Salme på ön Saaremaa har avslöjat att det rör sig om vikingar från Uppland, kanske till och med från Valsgärde-området! Och det var kring 750 efter Kristus som denna raid till Salme ägde rum, alltså långt före Lindisfarneincidenten. Denna fråga ingår i projektet Vikingafenomenet. Var det med räderna i Östersjön som vikingatiden de facto började? Har den tidigare forskningen för mycket hakat upp sig på att räderna började i Västeuropa?

Det mycket stora och rika Valsgärdegravfältets utgrävda material har inte undersökts och publicerats fullt ut. Det är en viktig del av projektet att nu se till att få detta fantastiska arkeologiska material undersökt och publicerat. Det är högt prioriterat i projektet. Båtgravskulturen - gestaltat av Valsgärdegravfältet - är en kärnfråga inom projektet. Här begravdes under mer än 400 år prominenta personer i båtar med vapen och annan utrustning, hästar mm. Under dessa år skedde förändringar socialt som ledde fram till vikingatiden.

Andra intressanta problem rör de roller som kvinnor och män spelade inom den vikingatida kulturen. Vidare kommer projektet att forska om dåtiden slaveri (tråldomen), sjöröveri som ägde rum och vikingarnas hedniska tro och vad den betydde för deras syn på omvärlden.

I projektet ingår även att studera vikingarnas ekonomi sett utifrån de räder som företogs och de sociala skeenden som ägde rum under vikingatiden.

Projektet kommer att pågå till 2025 och föra med sig många rapporter. En vandringsutställning har utformats. Det är med tanke på det generöst finansierade projektet också oerhört viktigt att inte bara vetenskapliga rapporter utformas utan också att populära skrifter tas fram för den breda allmänheten!

(Tack till Neil Price för intressant material till grund för notisen!)

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@gmail.com

Kinakommittén 100 år

Undertecknad inbjöds till seminarium på Östasiatiska museet 20 oktober. Seminariet hölls på engelska. *Kinakommittén* firade 100-års jubileum. Intressanta föredrag hölls under ledning av Kinakommitténs ordförande *Jan Romgard*, vars bok *Polarforskaren som strandade i Kina*, jag berättade om i *Gjallarhornet 1* och anmälde i *PopArk nr 5* i år. Jag sammanfattar kortfattat seminariet.

Av annonseringen om seminariet framgår följande: Kinakommitténs satsningar på Kinaforskning lade grunden till Östasiatiska museet. Det var kommittén som ledde och finansierade Sveriges första stora vetenskapliga utbyten med republiken Kina. Stora politiska förändringar ägde rum i landet under den tiden. Kommitténs samarbete med Kina i arkeologi och paleontologi gav upphov till banbrytande upptäckter av förhistoriska arkeologiska kulturer i landet och till upptäckten av Pekingmänniskan. Vidare lade Kommitténs Kinautbyten grunden till Östasiatiska museets samlingar och gav förutsättningar för Sveriges då ledande forskning om Östasiens arkeologi och konsthistoria. Dessa samlingar utgör ett ovärderligt kulturarv. Samarbetet bidrog också till Uppsala universitets och Naturhistoriska riksmuseets paleontologiska kartläggning av livets utveckling på jorden i en då ännu utforskad region.

Romgard berättade om Kommitténs historia i ett inledande föredrag *How and why a China Committee?* Efter 1911/1912 var en turbulent period i Kina men det var även start av en ny nation. *Johan Gunnar Andersson* blev ”head huntad” 1914 till Kina genom ambassadören Gustaf Oscar Wallenberg. För Kina var det viktigt att anlita en duktig geolog för att finna viktiga mineraler som kol och järn för Kinas industri. Johan Gunnar blev mineralrådgivare åt Kinas regering. Han samarbetade med ett par mycket kunniga kinesiska vetenskapsmän som Ding Wenjang och Weng Wenhao, båda mycket reformsinniga. Det beslöts att Sverige skulle ställa upp med analys med experter och laboratorier i Sverige. Johan Gunnar Andersson fann fossiler på olika ställen i Kina och, som nämndes i *Gjallarhornet 1*, gick 1919 s/s Peking under med man och allt inklusive alla samlingar som gjorts i Kina på väg till Sverige. Det var bara att börja om igen för Johan Gunnar Andersson.

Den Antarktiska kommittén beslöt den 16 september 1919 att bilda Kina-kommittén. Som framgår av min artikel i *Gjallarhornet 1* var Johan Gunnar Andersson tidigare polarforskare. Amiral *Palander*, tidigare chef för den antarktiska Vega-expeditionen³, blev Kina-kommitténs förste ordförande. I kommittén ingick skattmästaren Axel Lagrelius och professorn i ekonomisk geografi på Handelshögskolan, Gunnar Andersson.

Sedermera blev kronprins Gustaf Adolf kommitténs ordförande efter Palander (se bild av tavla av Kina-kommittén 1926). I 52 år var Gustaf Adolf aktiv i Kina-kommittén.

Johan Gunnar Andersson och medarbetare var mycket aktiva i Kina efter 1919 och fann många välbevarade fossil av dinosaurier mm. *Otto Zdansky* som var utsänd från Uppsala fann 1921 tänder från Peking-människan i Zoukoudian-grottorna. Vidare gjorde Johan Gunnar

³ Utanför Naturhistoriska Museet i Stockholm finns det stora Vega-monumentet till minne av Vegas resor.

Andersson det epokgörande fyndet av Yangshaou-kulturen (beskrivet i Gjallarhornet 1). Därmed inleddes den moderna arkeologin i Kina vilket så småningom förde fram till att Östasiatiska museet skapades.

Målning föreställandes Kinakommittén 1926.

Professor Vivi Vajda, Naturhistoriska riksmuseet, berättade om forskning i spåren av Tore Halle och Zhou Zanheng. (Han var en kinesisk stipendiat som kom till Sverige 1919 för att analysera de fynd som skulle anlända från Kina. När s/s Peking gick under fick han istället arbeta med kronprinsens stora Kina-samling.) Tore Halle arbetade med de fossiler som så småningom kom till Sverige. Riksmuseet har inte mindre än 300 000 fossila plantexemplar, 1,2 miljoner fossila invertebrater och 50 000 fossila vertebrater. En avdelning för paleobotanik etablerades redan 1885 vid Riksmuseet. Johan Gunnar Andersson fann som nämnts många fossil men betalade även människor som letade efter växtfossil i så kallade ”dumps”. Nu har Riksmuseet 22000 ex av fossila växter från Kina. De flesta är identifierade och registrerade. Det har i många fall varit möjligt att rekonstruera hur växterna en gång såg ut. Många handritade kartor över platser i Kina där fynd har gjorts finns. De skall vårdas nogga. Samlingarna på museet är en viktig bas för forskning på många områden.

Samarbete fortsätter fortfarande med Kina. Vajda har goda kontakter med Liqin Li som tillbringat ett år vid Naturhistoriska Riksmuseet. Samlingarna på Riksmuseet, Evolutionsmuseet (Uppsala) och Östasiatiska museet är ovärderliga enligt Vajda.

Museiintendent Jan Ove Ebbestad, *Evolutionsmuseet* vid Uppsala universitet, informerade om *The Lagrelius Collection*. Axel Lagrelius, skattmästaren i Kina-kommittén samlade vertebrat fossiler i Uppsala, en samling som nu finns på Evolutionsmuseet. Ebbestad berättade bland annat om Carl Johan Josef Ernst Wiman (1867 – 1945) som var skicklig

professor och vetenskapsman, samlade fossil från olika länder och stöddes av andra kända personer som Arvid Högbom, Gerhard de Geer, Johan Gunnar Andersson, Erik Stensjö och Otto Zdansky. Wiman var villig att ta hand om alla fossil om bara de fick vara kvar i Uppsala. Det *Paleontologiska museet* i Uppsala byggdes och ersatte de 12 byggnader som tidigare hyste fossila samlingar i Uppsala. Det var ett "stordåd" av professor Wiman. (Taket på byggnaden är kinesiskt inspirerat.)

Ebbestad berättade att nästan 800 lådor med fossil kom från Kina. Och för inte länge sedan upptäcktes många lådor som ännu inte hade öppnats! Fyra tänder från Peking-människan förvaras på Evolutionsmuseet!

Jan Romgard följde sedan upp med ytterligare information om Kina-kommitténs arbete över åren. Kung Gustaf VI Adolf korresponderade till exempel med framträdande kinesiska vetenskapsmän och gjorde (se Gjallarhornet 1) en resa i Asien, bland annat i Kina. Romgard berättade om hur fynden gjordes i Yangshaou (se Gjallarhornet 1) och de olika neolitiska kulturer som Johan Gunnar dessutom upptäckte i Banshan (se foto av grävning i Banshan), Qijing, Machang, Xindian och Majiayao. Dessa kulturer sträcker sig från och med stenålder till tidig bronsålder.

Johan Gunnar Andersson kom hem 1925. Det Östasiatiska Museet kom till 1926 efter Kina-kommitténs donation av sina samlingar av föremål. Johan Gunnar blev museets förste chef. Den största donationen i museets historia ägde rum 1973 av Kung Gustaf VI Adolf. Romgard redovisade också översiktligt utgivningen av vetenskapliga artiklar i Kina samt att allt fler museer etablerades över tiden.

Utgrävning i Banshan.

Avslutningsvis talade intendent *Michel Lee* vid *Världskulturmuseerna* om *The relevance of the Chinese Neolithic and Johan Gunnar Andersson's work*. Han visade bilder av *The Yellow River Basin* där de olika kulturerna utvecklades på olika platser. Gula floden var väsentlig i forntiden för dessa kulturer. Vi visades också en stor bild av en utställning av keramik i Lanzhou' stadspark med Johan Gunnar Andersson sittande intill krukorna (se foto).

I Östasiatiska museets bibliotek såg vi slutligen en liten utställning som har koppling till jubileet. Det är i utställningen som de svartvita fotona i artikeln finns liksom tavlan som visar Kina-kommittén. Här finns också utställda skrifter med analys av de gjorda fynden.

Johan Gunnar Andersson sittandes vid krukorna.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@gmail.com

Disputationer

Vivian Smits försvarade sin licentiatavhandling "*Att skapa ett kulturarv*" vid Linnéuniversitetet MER INFO OM DEN HÄR!

Den 6 november kl.14.00 i C305K, Falken, Nygatan 18b, Kalmar.

Opponent: Ola W. Jensen, Riksantikvarieämbetet.

***SÖK
ETT STIPENDIUM
FRÅN
SVENSKA FORNMINNESFÖRENINGEN***

Du som önskar stöd för forskning på doktorand- eller högre nivå inom föreningens intresseområden, d.v.s. arkeologi och medeltidsforskning (historisk eller konstvetenskaplig) inklusive urkundsutgivning och numismatik, kan nu söka ett stipendium ur föreningens fonder om högst 5000 kr, dock i fallet Ingrid Nords Minnesfond 10.000 kr, men då måste ändamålet ha naturvetenskaplig anknytning (Enskilt fondnamn anges ej).

Ansökan avseende 2020 års stipendier och skall obligatoriskt innehålla:

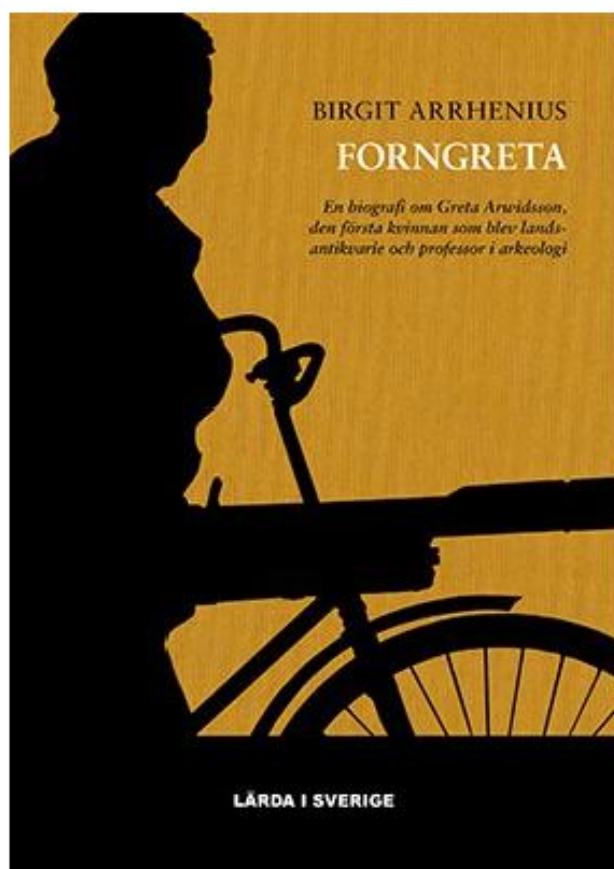
- uppgift om Ditt personnummer samt postgiro- eller bankkontonummer. Utöver Din postadress är vi tacksamma om Du också meddelar din mailadress.
- kortfattad redogörelse beträffande forskningsuppgiftens art, målsättning och tänkta genomförande.
- uppgift om Du tidigare beviljats anslag ur någon av föreningens fonder och om medel för samma ändamål erhållits tidigare eller söks samtidigt från annan fond.
- uppgift om forskningsuppgiften ingår i doktorandarbete.

Uppgift om tidigare stipendiaterna finner Du via följande länk:

<http://fornminnesforeningen.com/stipendium/>

Ansökan skickas i ett exemplar

till Svenska Fornminnesföreningens stipendiesekreterare Jan Peder Lamm, Kostervägen 7, 181 35 Lidingö och skall vara föreningen tillhanda senast den 31 januari 2020.

2019-12-17 08:13 CET

Ny biografi: Kampen för att bli Sveriges första kvinnliga arkeologiprofessor

Greta Arwidsson blev Sveriges första kvinnliga professor i arkeologi år 1956. Utåt sett var hon kavat och framåtsträvande – men som kvinna fick hon utkämpa både inre och yttre strider för sin plats inom den akademiska världen. Det synliggör den nya biografen *Forngreta*.

Hur var det för de kvinnor som sökte sig till den akademiska världen under förra seklet? Som fick poster som tidigare enbart varit tillgängliga för män? Greta Arwidsson visste – hon blev Sveriges första kvinnliga landsantikvarie,

professor i arkeologi och första kvinnliga svenska ledamoten i Kungl. Vitterhetsakademien.

I den nya biografen *Forngrete* beskriver Birgit Arrhenius sin kollega Greta Arwidssons imponerande forskning och arbete. Greta Arwidssons insatser gjorde henne så småningom legendarisk, men ett arkiverat brev avslöjar att hennes karriär höll på att avbrytas innan den knappt hade börjat. Inför uppdraget att ta hand om utgrävningarna vid båtgravfältet Valsgärde skriver hon:

”Min begåvning är ej tillräcklig för att föra mig vidare på denna bana och mitt mod inte stort nog att jämt sätta sig över det manliga förakt, som dagligen möter en kvinna som försöker vetenskap. Jag ger mig.”

Brevet hittades i ett kuvert slutet med lackstämplar – men skickades aldrig iväg. Greta Arwidsson gav sig inte, utan fick styrka och mod att fullfölja karriären genom stöttande kollegor och inte minst av sina vänner. Hennes bearbetningar av Valsgärdefynden väckte så småningom internationell uppmärksamhet: 1974 blev hon Honorary Fellow of the Society of Antiquaries och 1978 medlem av Deutsches Archäologisches Institut.

För att ge en bred bild av Greta Arwidsson har Birgit Arrhenius besökt ett flertal arkiv, läst dagböcker och efterlämnade papper, gått igenom familjens privata fotoalbum och läst publicerade uppsatser. *Forngrete* beskriver Greta Arwidssons ingående studier av arkeologiskt fyndmaterial och hennes tunga arbete som landsantikvarie på Gotland där hon bland annat såg till att många av Gotlands kyrkor med medeltida anor fick genomgripande restaureringar. Men läsaren får också ta del av Gretas tidiga liv, hennes familj och studiemiljö – och om påfrestande personstrider inom akademien.

Forngrete är en spännande livsberättelse, ett porträtt av en bred och inflytelserik arkeolog och en unik inblick bakom kulisserna på akademien under en period då kvinnorna gjorde intåg.

Om författaren

Birgit Arrhenius är arkeolog och professor emerita. Hon var både kollega och vän med Greta Arwidsson. Birgit Arrhenius har arbetat som avdelningschef vid dåvarande Tekniska avdelningen vid Historiska museet och från 1986 som professor i arkeologi med laborativ inriktning vid Arkeologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet. Hon är ledamot av Kungl. Vetenskapsakademien och Kungl. Vitterhetsakademien, och erhöll 1992 Gösta Berg-medaljen.

Bokförlaget Langenskiöld har fått i uppdrag av **Kungl. Vitterhetsakademien** att modernisera klassikerserien *Svenska lärde* som därmed bytt namn till *Lärda i Sverige*. Hittills har *Analys & Engagemang* av Olof Ruin och *Emil Hildebrand* av Erik Norber

Om

Bokförlaget Langenskiöld - är ett personligt förlag som ger ut kvalitetsböcker med hjärta & spets inom konst, kultur, historia, samhälle, barn & ungdom

Företagsfakta

Bokförlaget Langenskiölds VD och förlagschef heter Susanne Hamilton. Bokförlaget Langenskiöld ger ut fantastiska praktverk, de finaste presentböckerna, och barnböcker med hög språk och tryckkvalitet. Förlaget ägs av Alba Langenskiölds Stiftelse vars syfte är att stödja kultur- och samhällsnyttiga projekt i Sverige och utomlands.

Bokförlaget Langenskiöld

Kindstugatan 16 • 111 31
Stockholm • Telefon 08-663 90 50

Läs mer på www.langenskiolds.se

Beställ recensionsexemplar
på angela.ljungblad@langenskiolds.se

Kontaktpersoner

Angela Ljungblad

Presskontakt

PR- & Marknadschef

Recensionsexemplar, bokning av intervjuer med författare, bilder, omslag

angela.ljungblad@langenskiolds.se

070-337 49 97

08-663 90 50

Susanne Hamilton

Presskontakt

VD/förlagschef

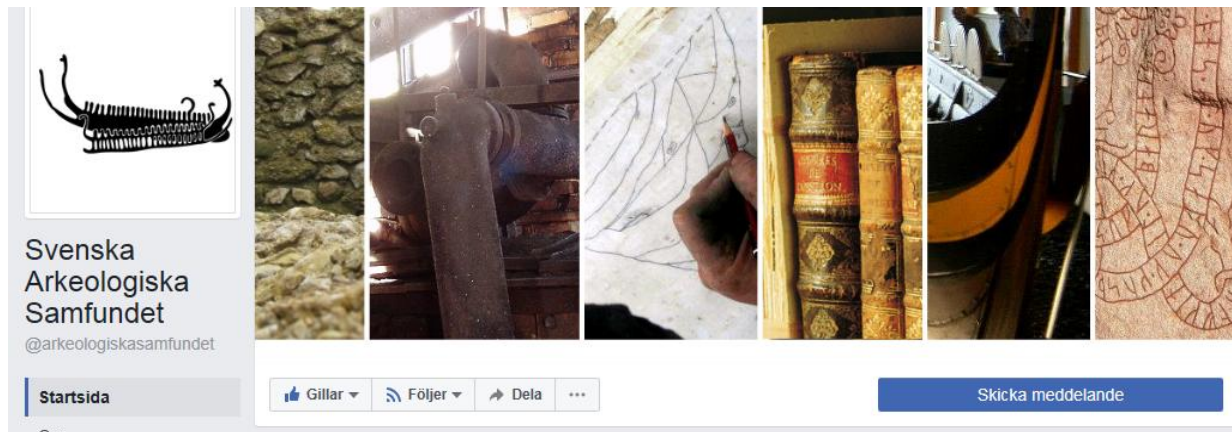
susanne.hamilton@langenskiolds.se

070-515 54 00

08-663 90 50

Svenska Arkeologiska Samfundet i sociala medier

Ni följer väl Svenska Arkeologiska Samfundet i sociala medier?

Svenska Arkeologiska Samfundet har en väldigt aktiv Facebook-sida med drygt 5300 följare. Här delas olika typer av arkeologirelaterade nyheter av både stor och liten karaktär.

Svenska Arkeologiska Samfundet finns sedan 2014 även på Twitter.

Gjallarhornet

Deadline för nästa Gjallarhornet är den **28 februari**. Bidrag skickas till Anna Tornberg med e-post: anna.tornberg@ark.lu.se. Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Det kan också hämtas på Samfundets hemsida:

<http://www.arkeologiskasamfundet.se/gjallarhornet.html>.

Glöm inte att meddela Samfundet om du byter e-postadress eller postadress. På så vis missar du inte utskick av Gjallarhornet eller annan information. Skicka dina uppgifter om byte till anna.tornberg@ark.lu.se.

OBS! Om du **inte** längre vill ha Gjallarhornet skickat till dig, vänligen meddela även detta till anna.tornberg@ark.lu.se så stryks ditt namn från utskickslistan.

Vill du bli ledamot i Svenska arkeologiska samfundet?

Är du aktiv inom det arkeologiska fältet och vill hålla dig uppdaterad om vad som sker inom dess olika grenar? Vill du vara med och utveckla Samfundets verksamhet eller delta i dess olika aktiviteter? Då välkomnar vi varmt din ansökan om medlemskap. Vi vänder oss till dig som arbetar med arkeologi inom till exempel arkeologisk uppdragsverksamhet, på universitet, museer och länsstyrelser, studerar på avancerad nivå eller är antagen till forskarutbildning.

Medlemsavgiften är sedan en tid tillbaka 200kr/år. Som medlem får du regelbundet nyhetsbladet Gjallarhornet samt inbjudan till möten, seminarier och temaresor.

Ansökan mailas till:

ledamot@arkeologiskasamfundet.se

När du har fått besked om att ansökan godkänts sätter du in årsavgiften 200 kr på:

Kontonummer: Plusgiro 351210-0

Betalningsmottagare: Svenska Arkeologiska Samfundet

På första inbetalningen, ange ”ny medlem”, namn, adress och e-post. Du kan även maila oss så skickar vi inbetalningskort.

Inbjudan

till symposiet **Proffs och amatörer – fornälskare är vi allihopa**

hållet i samband med Svenska fornminnesföreningens 150 års-firande

28 februari 2020 kl. 9.30-17.00, Armémuseum, Hörsalen

Vem älskar kulturarvet bäst?

Relationen mellan kulturarvets professionella och amatörer är en återkommande fråga inom fornminnes- och kulturmiljöområdet. Hur tillvaratas bäst det stora publika intresset för kulturlämningar? Hur legitimeras den professionella kulturmiljö- och museisektorn inför allmänheten? Vem har rätt till material, tolkning och praktik? Frågor som dessa har varit centrala i debatter om t.ex. reformer av museisektorn, olika gruppers representation och framväxten av en publik arkeologi. Amatörverksamheter såsom metalledetektering och sportdykning har givit upphov till konflikt, förhandling och utveckling i Sverige och omvärlden. Professionella och amatörer har ibland haft olika intressen, men ofta funnit vägar framåt.

Utvecklingen av en decentraliserad kulturmiljövård har också medfört en förändring av expertrollen. Utmanar förändringen de professionella instansernas trovärdighet i allmänhetens ögon, lämnar den fältet fritt för "falska vetenskapare", eller är ökad demokratisering och samverkan vägen till ökad legitimitet? Och hur upprätthåller man allmänhetens respekt för fornlämningar och fornfynd, när branschen själv gallrar bort fynd i mängder?

De senaste årtiondena har inneburit en allmän demokratisering i synen på medborgarinflytande och dialog. Den s.k. samverkansuppgiften har sedan 1970-talet varit en lagstadgad del av högskolornas uppdrag. Inom arkeologin har publika verksamheter integrerats i musei- och utgrävningsprojekt. Den senaste kulturarvspropositionen understryker att kulturarvet i ännu högre utsträckning än tidigare bör öppna för olika perspektiv och förhållningssätt och att ideella krafter är viktiga i detta. Det gemensamma kulturarvet ska vara en angelägenhet för alla, det offentliga samtalet vidgas och fördjupas, och medskapande och engagemang främjas.

Svenska fornminnesföreningen har en spännande position i denna utveckling, då verksamheten utgör just ett sådant forum för möten mellan professionella och "intresserad allmänhet" som ofta efterlyses. Föreningen grundades 1869 som ett forum för "fri" fornforskning då man ansåg att samhällets fornminnesintresse, och uppdraget att beforska och förvalta fornminnen, centraliserades i alltför hög grad. Den arkeologiska professionen formerade sig kring universitet, akademi och Historiska museet. SFF engagerade sig istället i att sprida och stödja allmänhetens intresse för forntidens lämningar och konst genom lokala samlingar och museer, samverkan med fornminnes- och hembygdsföreningar, föredrag, publikationer, medlemsaktiviteter och stipendieverksamhet.

I samband med att föreningens 150-årsjubileum vill vi därför bjuda in till ett symposium för att diskutera hur gränslandet och mötet mellan professionella och amatörer ser ut idag. Var går gränslinjerna? Var äger dialogen rum? Var finns spänningar och problem? På vilka sätt och områden ser vi mervärden? Hur kan ansvarsuppdrag och samverkansuppgift bäst kombineras?

Program

9.30 Välkomstkaffe, registrering

10.00 *Välkomna* (Pia Bengtsson Melin, Nanouschka M. Burström)

10.15 *Oss fornvänner emellan: En historisk exposé över relationen mellan ideell och professionell kulturmiljövård* (Ola W. Jensen, forskare, avdelningen för arkiv och bibliotek, Riksantikvarieämbetet)

10.50 *Lagar, vetenskaplighet och legitimitet* (Birgitta Johansen, landsantikvarie, Örebro länsmuseum)

11.25 *Amatørdreven metaldetektorarkæologi som citizen science i Danmark* (Andres Dobat, lektor, Århus universitet)

12.00 Lunch i Loftsalen

13.00 *Att förena nytta med nöje och ideella krafter i kulturarvssektorn* (Maria Neijman, läns hemslöjds konsulent, Sörmlands museum)

13.30 *Spara eller slänga? Om gallring vid arkeologiska undersökningar* (Lena Holmqvist, lektor, Stockholms universitet)

14.00 *Kulturarv i vått och torrt. Publika samarbeten från en sjöhistorisk horisont* (Mirja Arnshav, forskningssamordnare, Statens maritima och transporthistoriska museer)

14.30 Kaffepaus

15.00–16.00 *Paneldebatt* (moderator Mats Burström, professor i arkeologi, Stockholms universitet)

Carolina Andersson (utredare, Riksantikvarieämbetet)

Clara Brandkvist (styrelseledamot i Sällskapet för kreativ anakronism, SCA Sverige/Nordmark)

Katherine Hauptman (museichef, Historiska museet)

Irja Lööw (chef för Arkeologerna)

Per Nilsson (forskare och arkeolog, Östergötlands museum)

Jan Nordwall (generalsekreterare, Sveriges hembygdsförbund)

16.00–17.00 Förfriskningar

Symposiet arrangeras av Svenska fornminnesföreningen i samarbete med Stockholms universitet.

Anmälan görs till ulrika.bornestaf@shm.se senast 31 januari 2020, ange namn och ev. specialkost.

Konferensavgift 350 kr sätts samtidigt in på Plusgirokonto 53 921-3, glöm ej ange namn. Avgiften inkluderar kaffe morgon och eftermiddag samt lunch och mingel.

Varmt välkommen!